

CRNA GORA
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Smjernice za stvaranje povoljnog ambijenta za žensko preduzetništvo u lokalnim zajednicama

Podgorica, avgust 2015. godine

SADRŽAJ:

1. UVOD

2. TRENUTNO STANJE

3. SMJERNICE

1. UVOD

Preduzetništvo je jedan od pokretača ekonomskog razvoja svake privrede, za koga je neophodno da se u kontinuitetu mijenja i razvija. Jedan od mogućih pravaca razvoja, koji je tek u posljednjoj deceniji dvadesetog vijeka prepoznat kao važan i nedovoljno iskorišćen izvor ekonomskog rasta jeste upravo razvoj ženskog preduzetništva.

Žensko preduzetništvo postaje realnost i jedan od glavnih faktora koji doprinosi razvoju ekonomije. Društveno-političke i ekonomske promjene u prethodnom periodu, stvorile su mogućnost da žene osnivaju kompanije i upravljaju njima. One tu mogućnost sve više koriste i danas u zemljama sa razvijenom tržišnom ekonomijom, žene upravljaju sa više od 25% ukupnog broja kompanija.

Cilj ovog dokumenta je da kreatori/ke lokalnih politika budu upoznati sa značajem ženskog preduzetništva, kako bi ovaj ekonomski potencijal mogao biti u potpunosti iskorišćen. Neke od zemalja Evrope predstavljaju sjajne primjere, s obzirom da veoma organizovano pristupaju rješavanju ovog pitanja i razvoju ove oblasti.

Međutim, u zavisnosti od stepena razvijenosti zemlje, transformacija ka tržišnoj ekonomiji i većem učešću žena u poslovanju ide jako teško. To je često rezultat naslijeđene nejednakosti polova, prošlosti, tradicije. Zato, socijalne, kulturne, tradicionalne i druge predrasude o ženama treba prevazići i omogućiti im da izgrade legitimitet i integritet u javnim poslovima, u oblasti proizvodnje, usluga i srodnih ekonomskih aktivnosti.

Ženskom preduzetništvu treba posvetiti posebnu pažnju i proučavati ga kao posebnu temu iz nekoliko veoma bitnih razloga. Prvo, razvijanjem ideje ženskog preduzetništva stvaraju se preduslovi za otvaranje novih radnih mjesta, za sebe i druge, što omogućava privredni razvoj na lokalnom nivou i razvoj društva u cjelini. I dalje je prisutno diskriminatorско mišljenje, da žene nijesu sposobne da postanu uspješne preduzetnice. Međutim, one su se u prethodnim godinama dokazale uspješnim poslovanjem, primjenom novih ideja i novih rješenja u organizaciji i upravljanju privrednim subjektima.

Drugi razlog je da je tema žena u preduzetništvu zanemarena i u društvu u cjelini i u društvenim naukama. Ne samo da žene imaju nižu stope učešća u preduzetništvu u odnosu na muškarce, već se njihova karijera često doživljava kao manje važna za ekonomski razvoj i rast. Najčešće su okrenute poslovima u maloprodaji, obrazovanju i drugim uslužnim djelatnostima. Nesporno je da su žene u cijelom svijetu u nepovoljnijem položaju od muškaraca. Žene se

suočavaju sa određenim preprekama (porodične obaveze) koje treba prevazići da bi im šanse u biznisu bile jednako dostupne kao i muškarcima. Takođe, bez obzira na jednakost pred zakonom, žene i dalje doživljavaju prepreke u pogledu nasleđivanja i posjedovanja imovine.

Veće učešće žena u radnoj snazi je preduslov za poboljšanje položaja žena u društvu, i upravo zato kroz lokalne institucije bi trebalo obezbijediti dodatnu podršku ženama za pokretanje i razvoj sopstvenog biznisa.

2. TRENUTNO STANJE

Žensko preduzetništvo, kao i druge teme vezane za rodnu ravnopravnost, uređene su kvalitetnim, kako međunarodnim, tako i domaćim pravnim okvirom.

Međunarodni normativni okvir

Većina ovih akata je obavezujuća za države potpisnice.

Dokumenti Ujedinjenih nacija:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966);
- UN Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW);
- Pekinška deklaracija i platforma za akciju.

Dokumenti Evropske unije:

- Zelena knjiga o preduzetništvu;
- Akcioni plan EU za preduzetništvo;
- Mapa puta za jednakost žena i muškaraca;
- Strategija Evrope 2020.;
- Strategija za ravnopravnost žena i muškaraca.

Domaći normativni okvir (zakoni i strateška dokumenta)

- Ustav Crne Gore;
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti;
- Strategija za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti;
- Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa;
- Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru;
- Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća;
- Strategija razvoja ženskog preduzetništva;
- Strategija podsticanja konkurentnosti na mikro nivou;
- Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori.

Opšta je ocjena da je normativni okvir koji uređuje i podstiče žensko preduzetništvo dobar, ali da bi njegova kvalitetnija i dosljednija implementacija u značajnoj mjeri pomogla žensko preduzetništvo u Crnoj Gori.

Žensko preduzetništvo u Crnoj Gori

Kada se govori o ekonomskom položaju žena u Crnoj Gori, važno je napomenuti da ne postoje svi neophodni podaci koji bi dali kompletnu i potpunu sliku stanja. Neka istraživanja koja se manje ili više odnose na žensko preduzetništvo nemaju reprezentativan uzorak, ili je sporna metodologija obrade podataka, stoga je proces prikupljanja podataka za ovaj dokument bio djelimično otežan i uključivao je veliki broj subjekata.

U Crnoj Gori se određeni broj domaćih institucija, zatim međunarodnih institucija, kao i NVO sektor bavi ženskim preduzetništvom: Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo ekonomije, Direkcija za mala i srednja preduzeća, Investiciono razvojni fond, Odbor za žensko preduzetništvo Privredne komore, kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori, kancelarija OSCE-a u Crnoj Gori, Unija poslodavaca Crne Gore, Biznis Centar Bar, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije, Asocijacija poslovnih žena, Udruženje preduzetnica Crne Gore, Ženska Alijansa za razvoj, i drugi.

Trenutno stanje u ženskom preduzetništvu predstavljeno je podacima iz najrazličitijih izvora. Opšta slika stanja ostavlja veliki prostor da se razvoju ženskog preduzetništva posveti pažnja koju zaista i zaslužuje.

Statistika UN-a ukazuje da :

- žene obavljaju 67% svjetskog rada;
- zarađuju 10% svjetskog dohotka;
- vlasnice su 1% svjetskog imetka;
- žene čine 70% nepismenih u svijetu;
- širom svijeta žene zarađuju 15- 50% manje za jednak rad nego muškarci;
- od 1.3 milijarde osoba koje žive u potpunom siromaštvu 70% su žene.

Najobimniji podaci dostavljeni su od Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja i Ministarstva rada i socijalnog staranja i od nekoliko opština.

Udio aktivnih poslovnih subjekata koji se nalaze u vlasništvu žena najveći je u oblastima socijalne zaštite (38,5%), zapošljavanja (22,2%), reklamiranja i istraživanja tržišta (21,5%) i zaštite životne sredine (33,3%). Zatim slijede zdravstvena zaštita (20,8%), socijalna zaštita sa smještajem (20%), pomoćne

aktivnosti u finansijskim uslugama i osiguranju (22%) i ostale lične uslužne djelatnosti (16,3%).¹

Nosioci vlasništva nad poslovnim subjektima prema veličini preduzeća²:

Klasa preduzeća veličine	preduzeća Ukupno Broj	preduzeća u vl. muškaraca	Broj preduzeća u vl. žena	Procenat preduzeća u vl. muškaraca	Procenat preduzeća u vl. žena
Mala	20 855	18 838	2 017	90,3%	9,7%
Srednja	230	223	7	96,9%	3,1%
Velika	42	41	1	97,6%	2,4%

Podaci MONSTAT-a za 2013. godinu³ pokazuju da se svega 14,8% zaposlenih osoba bavi se nekim oblikom preduzetništva. Sa druge strane, vrlo je izražena rodna nejednakost u razvoju preduzetništva u Crnoj Gori. Mušku populaciju karakteriše značajno veći stepen preduzetničke aktivnosti, odnosno sopstveni posao posjeduje 19,2% zaposlenih muškaraca, dok ovaj vid zaposlenja karakteriše svega 9,3% žena.

Prema istraživanju Evropske Komisije "Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe", koje je publikovano 2014. godine, obuhvaćeno je 37 zemalja EU (i Crna Gora). Istraživanje je uglavnom bazirano na podacima koje se odnose na prethodni period, zaključno sa 2012. godinom. Ovo istraživanje pokazuje da je 2012. godine Crna Gora imala oko 9000 preduzetnica, od čega je njih 4000 imalo i druge zaposlene. Preduzetnice su činile 31% ukupnog broja preduzetnika i oko 25% od ukupnog broja poslodavaca. Najveći broj preduzetnica, oko 60% su registrovane kao vlasnice preduzetničkih radnji. Od 2008. do 2012. godine, u Crnoj Gori je broj žena preduzetnica opao za 19%, a muškaraca preduzetnika za 16%, dok je u EU došlo do povećanja broja žena preduzetnica za prosječno 2%, a muškaraca za 1%.

Podaci Poreske uprave o broju registrovanih preduzetničkih radnji, kažu da je udio preduzetnica nešto bolji. Prema podacima za 2012. i 2013. godinu, u Crnoj Gori je bilo registrovano preko 11.500, odnosno 11.800 radnji, od čega je jedna trećina bila u vlasništvu žena (32,74%).

Sliku ekonomskog položaja žene u Crnoj Gori, neophodno upotpunjuju podaci koji se odnose na podjelu poslova u kući, na način koji odslikava puno prisustvo rodni stereotipa, jer žene i dalje obavljaju najveći dio domaćih poslova, bez obzira da li su zaposlene.⁴

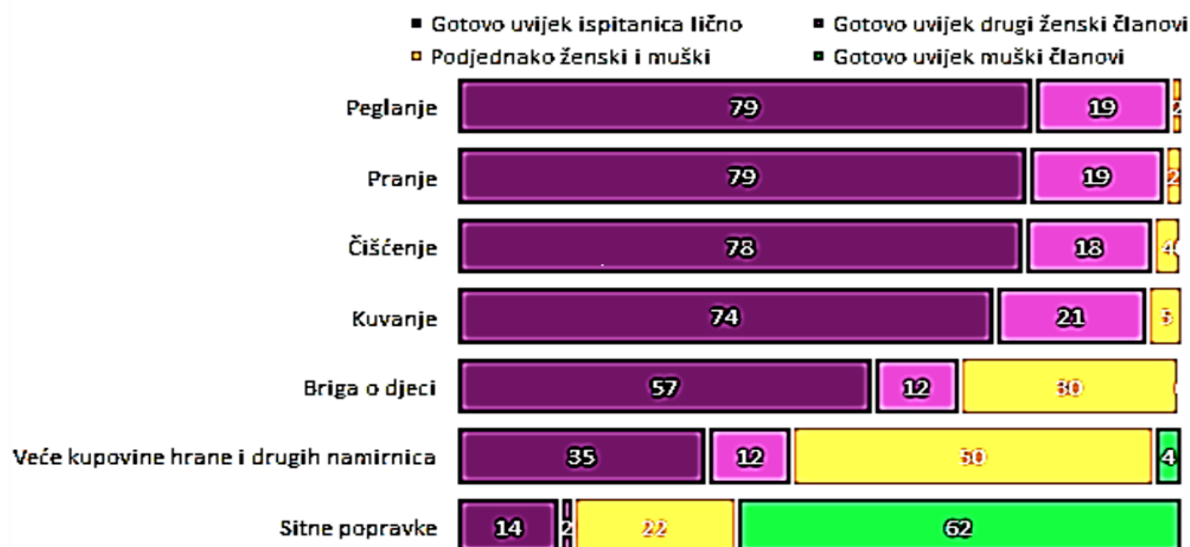
¹ Nosioci vlasništva nad poslovnim subjektima u Crnoj Gori u 2011. godini po polu, Monstat, 2012.

² Nosioci vlasništva nad poslovnim subjektima u Crnoj Gori u 2011. godini po polu, Monstat, 2012.

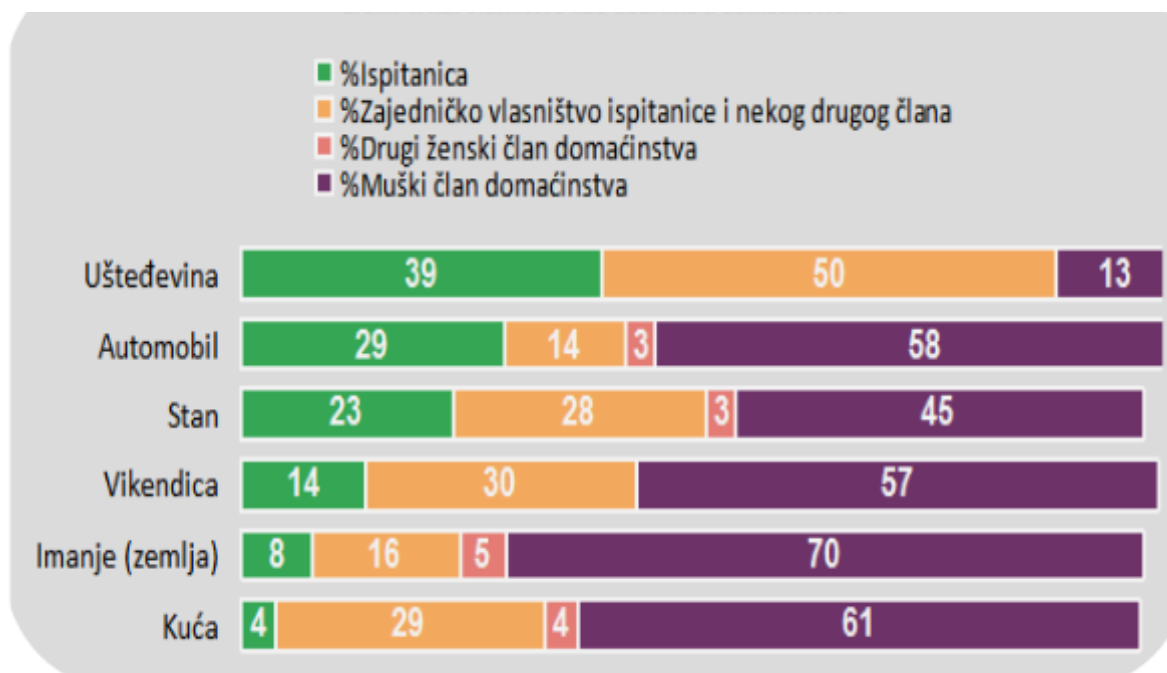
³ Anketa o radnoj snazi, 2013

⁴ Istraživanje o ženskom preduzetništvu, decembar 2011, IPSOS Strategic Marketing

Grafikon 4.1.3: Učešće u obavljanju kućnih poslova

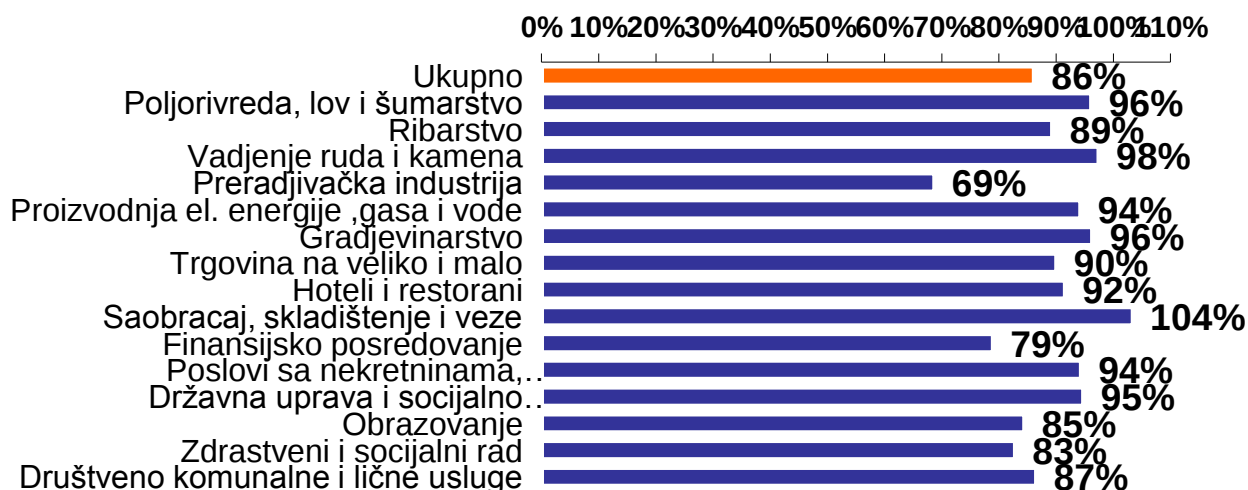

Ako analiziramo podatke o vlasništvu nad imovinom, uočavamo da su žene vlasnice manje vrijednih dobara, ali i toga u vrlo malom procentu.⁵

⁵ Istraživanje o ženskom preduzetništvu, decembar 2011, IPSOS Strategic Marketing

Vrlo važni su i podaci o visini prosječne ženske plate u Crnoj Gori, koja je za 14% niža u odnosu na prosječnu platu muškaraca⁶.

Završetak kruga ekonomskog položaja žena jeste podatak njihove prosječne penzije, koja je takođe značajno manja u odnosu na prosječnu mušku penziju (za oko 50,00 eura na mjesečnom niovu)⁷.

Godine penzijskog staža po grupama	MUŠKARCI			ŽENE		
	Broj korisnika	%	Prosječna penzija	Broj korisnika	%	Prosječna penzija
4 i manje	2304	3.59	207.27	1002	2.55	204.19
5-9	1248	1.94	155.94	845	2.15	151.12
10-14	2250	3.51	157.61	1747	4.45	153.25
15-19	4846	7.55	169.01	4145	10.55	156.40
20-24	7587	11.82	211.14	6023	15.34	181.50
25-29	8741	13.62	249.27	6099	15.53	225.00
30-34	10959	17.08	290.06	6262	15.94	274.93

⁶ Publikacija "Žene i muškarci u Crnoj Gori", 2014, MONSTAT

⁷ Podaci Fonda PIO, 2013

35-39	10428	16.25	349.27	10169	25.89	293.98
40 i više	10428	16.25	378.78	2013	5.13	330.62
Bez upunjenog staža	1680	2.62	521.71	969	2.47	381.87
Ukupno	64165	100.00	291.02	39274	100.00	240.88

Sve ovo su posljedice rodni stereotipa i tradicije i neophodno je u kontinuitetu ih osvijetljavati i sprovesti aktivnosti na njihovom suzbijanju.

Iz Ministarstva rada i socijalnog staranja i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore dobijeni su obuhvatni podaci i njihova kvalitetna analiza: Aktivnosti u pogledu zapošljavanja žena i ženskog preduzetništva imaju svoje mjesto u sprovođenju aktivnih politika zapošljavanja na tržištu rada Crne Gore. Iz ugla Ministarstva rada i socijalnog staranja, pomenute aktivnosti ostvaruju se kroz implementaciju ključnog strateškog dokumenta za oblast zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa, **Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012-2015**. Sprovođenje aktivnosti iz Nacionalne strategije vrši se putem godišnjih akcionih planova.

Žene na tržištu rada Crne Gore (ključni podaci)

Prema podacima Ankete o radnoj snazi koju objavljuje MONSTAT, u 2014. godini stopa aktivnosti žena iznosila je 55,4%, stopa zaposlenosti 45,3 % dok je stopa nezaposlenosti 18,4%. Ovi indikatori za mušku populaciju su dosta povoljniji i iznose 67,7%, 55,5% i 18,0 %.

Međutim, u odnosu na 2013. godinu, **evidentno je poboljšanje situacije na tržištu rada za žensku populaciju**. Naime, u poređenju sa podacima u 2013. godini, stopa aktivnosti je povećana za 1,6 procentna poena (sa 52,8% na 54,4%), stopa zaposlenosti je povećana za 2,5 procentna poena (sa 42,8% na 45,3%) dok je stopa nezaposlenosti smanjena za 0,5 procentna poena (sa 18,9% na 18,4%).

Navedeni napredak indikatora, rezultat je mjera i aktivnosti koje u kontinuitetu sprovodi Vlada Crne Gore.

	Muškarci (15-64)			Žene (15-64)		
	Stopa aktivnosti (%)	Stopa zaposlenosti (%)	Stopa nezaposlen osti (%)	Stopa aktivnosti (%)	Stopa zaposlenost i (%)	Stopa nezaposlen osti (%)
2012	65,1	52,4	19,5	52,3	41,6	20,5
2013	65,1	51,9	20,3	52,8	42,8	18,9
2014	67,7	55,5	18,0	55,4	45,3	18,4

Najvažniji indikatori na tržištu rada za muškarce i žene (2012-2014):⁸

Strateški pristup i aktivne politike na tržištu rada za žene u Crnoj Gori

Kroz strateška dokumenta koja se odnose na politiku zapošljavanja i razvoj ljudskih resursa (*Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012-2015 i njeni godišnji akcioni planovi*), najvažnije mjere koje se odnose na podsticanje zapošljavanja žena i žensko preduzetništvo uključuju:

- **stimulisanje preduzetništva kroz kredite za samozapošljavanje za nezaposlena lica čiji su nosioci žene i koji se realizuju u manje razvijenim lokalnim samoupravama;**
- **finansijska podrška i podrška u savjetima za one koji otpočinju biznis;**
- **povećanje efikasnosti mjera aktivne politike zapošljavanja sa posebnim naglaskom na integraciju dugoročno nezaposlenih lica, mladih i žena na tržištu rada.**

U tom smislu, **Zavod za zapošljavanje Crne Gore**, sprovodi mjere koje sve više utiču na to da se žene uključe u neki vid **programa ili obuke**, sa ciljem većeg uspjeha u pronalaženju posla ili prihvatanja ponuđenih poslova. Nadalje, kroz projekat **Podrška samozapošljavanju**, koja podrazumijeva finansijsku i stručnu pomoć, koju može ostvariti nezaposleno lice, gdje su uslovi za žene povoljniji u dijelu manje kamatne stope koja iznosi 3%. U toku 2014. godine, od ukupno podnešenih zahtjeva za ovaj vid podrške i pomoći pri zaposlenju, žene učestvuju sa 48,4%. Zavod za zapošljavanje Crne Gore je od januara 2013. godine do juna 2015. godine odobrio 103 kredita za nezaposlena lica, ukupne

⁸ Izvor podataka: Anketa o radnoj snazi, MONSTAT

vrijednosti 550.000€. Za nezaposlene osobe ženskog pola odobrena su 43 kredita u vrijednosti od 230.000€ čime je predviđeno zapošljavanje 46 lica.

Takođe, **Investiciono razvojni fond (IRF) Crne Gore**, uvažavajući važnost ciljnih grupa, realizuje kreditnu liniju namijenjenu za žene. Zapravo, sve zainteresovane preduzetnice mogu da biraju između dva programa podrške namijenjena za ovu ciljnu grupu. Prvim Programom podrške (koji je raspisan u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i UNDP-om, na osnovu potpisanog zajedničkog Memoranduma) su definisani uslovi koji su administrativno mnogo jednostavniji od Programa podrške koji je namijenjen za preduzetnice koje planiraju ili već imaju privatni biznis većeg obima. Obje kreditne linije sadrže određene benefite jer je i cilj ovih programa da se stimulišu žene da započnu i/ili nastave sopstveni biznis.

U zavisnosti od Programa podrške, kamatna stopa se kreće od 2% do 3,5% na godišnjem nivou, sa rokom otplate do 12 godina, uključujući mogućnost korišćenja grejs perioda do 4 godine. Benefiti, pored stimulacije koja se ogleda u smanjenju kamatne stope za sjeverne i manje razvijene opštine (Ulcinj, Nikšić i Cetinje) podrazumijevaju i nepostojanje ograničenja u smislu ulaganja u osnovna i/ili obrtna sredstva i u bilo koju djelatnost (Program podrške koji je raspisan u saradnji sa Ministarstvom i UNDP-om) kao i znatno fleksibilnije administrativne procedure.

Konkretno, osnovni Program podrške ženama u biznisu koje imaju potrebu za većim sredstvima u cilju razvoja sopstvenog biznisa, IRF omogućava sredstva u iznosu do 200.000 eura uz kamatnu stopu od 3,5%, odnosno 3% ukoliko se projekat realizuje na sjeveru Crne Gore ili manje razvijenim opštinama - Nikšiću, Ulcinju i na Cetinju, i rokom otplate do 12 godina, uključujući grejs period do 4 godine.

Drugi, Program podrške IRF koji je raspisan u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i UNDP-om, realizuje se direktnim kreditiranjem korisnika kredita, a njime je pored finansijske podrške IRF-a za sve zainteresovane predviđena i obuka, iz domena preduzetništva. Uslovi za dobijanje finansijske podrške IRF-a, koji su definisani ovim Programom podrazumijevaju kreditna sredstva u iznosu do 10.000 eura uz kamatnu stopu od 2,5%, odnosno 2%, ukoliko se projekat realizuje na sjeveru Crne Gore ili manje razvijenim opštinama - Nikšiću, Ulcinju i na Cetinju, i rokom otplate do 6 godina, uključujući grejs period do jedne godine. Naglašavamo da, sa aspekta uslova finansiranja, oba Programa namijenjena ženama u biznisu, predstavljaju jedne od najpovoljnijih u okviru cjelokupnog Programa finansijske podrške IRF-a za 2015. godinu.

Takođe ističemo da je javnost informisana o svim proizvodima/uslugama Fonda, kako putem medija tako i na način što Fond ima dugogodišnju praksu da, u saradnji sa opštinama, vrši promociju svojih kreditnih linija. Posjeta opštinama se pokazala kao dobar vid upoznavanja javnosti, jer u ovom slučaju svi zainteresovani mogu prisustvovati prezentaciji, i kasnije postavljati pitanja, u zavisnosti od njihovog interesovanja. Takođe, IRF se oglašava i na zvaničnoj web stranici.

Za prvih sedam mjeseci tekuće godine po ovim kreditnim linijama je plasirano ukupno 841.049,00€ za 12 projekata. Interesovanja su iskazana i po novoj kreditnoj liniji za preduzetnice, tako da se u narednim mjesecima očekuje još projekata.

Pored redovnih aktivnosti Ministarstva rada i socijalnog staranja i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore koje su usmjerene na zapošljavanje žena i žensko preduzetništvo (kroz Nacionalnu Strategiju i akcione planove), posebna pažnja **razvoju ženskog preduzetništva** posvećena je u okviru **Programa reforme politike zapošljavanja i socijalne politike 2015-2020**, dokumenta koji obrađuje izazove u oblastima tržišta rada i zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije. Naime, u okviru jednog od ciljeva implementacije dokumenta „Podsticanje preduzetništva“ i mjere „Podrška preduzetničkim inicijativama u sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća“, predviđena je posebna aktivnost **„Podrška razvoju ženskog preduzetništva“**.

Dakle, kroz pomenuta strateška dokumenta stvoreni su uslovi koji omogućavaju veće zapošljavanje žena, uključujući mjere za razvoj ženskog preduzetništva.

Međutim, ono što ostaje kao prioritet Vlade je **povećanje privrednog odnosno ekonomskog rasta koji će dovesti do povećanja zapošljavanja, a time i zapošljavanje žena**. Ovo dalje znači otkloniti one ključne prepreke koje sprečavaju zemlju da razvije svoje potencijale.

Iz **Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja** izdvojeni su sljedeći podaci od značaja za razvoj ženskog preduzetništva:

MIDAS pozivi za grantove - U okviru do sada objavljenih 5 poziva za grantove dodatni bodovi dodjeljuju se ženama poljoprivrednim proizvođačima, kao nosiocima poljoprivrednog gazdinstva, tako što su u okviru I poziva investicije realizovane od strane žene bodovane sa 1, u okviru II i III poziva žena – podnosilac zahtjeva je dobijala 2,5 bodova , za IV poziv aplikant - lice ženskog roda - registrovani nosilac poljoprivrednog gazdinstva je dobijala 5 bodova i za V poziv aplikacije od strane žena dodatnih 5 bodova.

Žene u MIDAS pozivima:

Četvrti javni poziv za dodjelu bespovratne (grant) podrške za investicije u poljoprivredna gazdinstva, u okviru mjere "Podrška investicijama u poljoprivredna gazdinstva". Ovaj poziv se finansira iz kredita (IBRD sredstva) i granta Globalnog fonda za zaštitu životne sredine. Iznos prihvatljive investicije kreće se od **10.000€** do **70.000€** (podrška se obezbjeđuje u iznosu 50%). Poziv za dostavljanje aplikacija je bio otvoren od 1. februara do 30. aprila 2013. godine.

MIDAS IV	APLICIRALO	VRIJEDNOST (€)	POTPISALO UGOVOR	VRIJEDNOST UGOVORA (€)
UKUPNO	425 (svi su razmatrani)	12.209.979,54	263	7.212.600,47
	61	1.605.130,29	36	1.004.518,56

Peti javni poziv za dodjelu bespovratne (grant) podrške za investicije u poljoprivredna gazdinstva u okviru mjere "Upravljanje stajskim đubrivom". Ovaj poziv se finansira od strane GEF-a (Globalnog fonda za zaštitu životne sredine), a implementira ga MPRR kroz MIDAS projekat u saradnji sa Svjetskom bankom.

Ovaj Poziv predviđa budžet od oko **500.000€** i iznos podrške od 50% od prihvatljivih investicija. Iznos prihvatljive investicije kreće se od **3.000€** do **15.000€**. Poziv za dostavljanje aplikacija je bio otvoren od **2. juna** do **17. jula 2014.** godine.

MIDAS V (do danas)	APLICIRALO	VRIJEDNOST (€)
UKUPNO	40 (nisu jos razmatrani)	474.914,54
	5	54.942,50

Podrška investicijama u preradu na porodičnim gazdinstvima

2013. godina: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, u skladu sa Agrobudžetom za 2013. godinu i budžetskom linijom 2.1.4, objavilo je Javni poziv za dodjelu podrške za investicije u preradu na porodičnim gazdinstvima za 2013. godinu.

Ukupno je pristiglo 45 zahtjeva za javni poziv prerada na porodičnim gazdinstvima, od toga je 11 zahtjeva podnijeto od strane žena ili 24,44 % pristiglih zahtjeva.

Prilikom rangiranja dodatnih 5 bodova su ostvarivali oni zahtjevi koje su podnijeti od strane žena.

Realizovan je 21 projekat, od čega su 7 korisnika bile žene ili 33,33%. Od ukupne podrške koju je dodijelilo Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, zahtjevi koje su podnijele žene su podržani sa 27.253,00€ ili 30,32% cjelokupne podrške po ovom javnom pozivu.

2014. godina: Visina podrške, po ovom Javnom pozivu iznosi 50% od ukupne investicije. Rangiranje aplikanata se vrši prema tabeli za rangiranje datoj u javnom pozivu. Prema navedenim kriterijumima rangiranja investicije od strane žena kao nosioca gazdinstva dobijaju 10 bodova više. Javni poziv je bio otvoren od 03.05.2014 do 03.06.2014. godine. Od strane žena kao nosioca gazdinstava priloženo je 12 aplikacija. Ukupna vrijednost predloženih projekata je ≈ 519.000€, dok je vrijednost aplikacija koje su podnijele žene ≈ 108.000€, (izraženo u procentima 20,8%). U toku je proces razmatranja aplikacija, njihova administrativna i terenska kontrola.

Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama

2013. godina: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, u skladu sa Agrobudžetom za 2013. godinu i budžetskom linijom 2.3.1, objavilo je Javni poziv za dodjelu podrške za diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama za 2013. godinu.

Kod javnog poziva za diverzifikaciju žene podnosioci zahtjeva su imale dodatnih 15 bodova prilikom bodovanja zahtjeva, dok u slučaju da je njihov projekat pozitivno ocijenjen imaju dodatnih 5% podrške.

Ukupan broj pristiglih zahtjeva je 5, od čega su 2 (40%) podnijele žene.

Jedini realizovani projekat po ovom javnom pozivu je podržan sa 3.490,86€.

2014. godina: Visina podrške je do 35% od ukupne investicije, za mlade farmere ili žene podrška može iznositi do 40%. U slučaju da se poljoprivredno gazdinstvo nalazi u planinskim područjima preko 800 mnv i da je aplikant žena, visina podrške je 50 %. Javni poziv je bio otvoren od 21. maja do 21. juna 2014. godine. Ukupno pristiglih zahtjeva je 11, a od strane žena, kao nosioca gazdinstva priloženo je 6 aplikacija. Ukupna vrijednost predloženih projekata je ≈ 95.000€, dok je vrijednost aplikacija koje su podnijele žene ≈ 39.000€, (izraženo u procentima 41,05%). U toku je proces razmatranja aplikacija, njihova administrativna i terenska kontrola.

Od poslovnih banaka u Crnoj Gori dobijeni su odgovori, da nemaju posebne kreditne linije za žene i da žene pripadaju kategoriji urednih kreditnih potrošača.

Ono što je od ključne važnosti je da svaki plan razvoja ženskog preduzetništva mora neophodno imati rodnu perspektivu, i prije svega se efikasno suočavati sa rodnim stereotipima i predrasudama, još uvijek jako prisutnim u našem društvu.

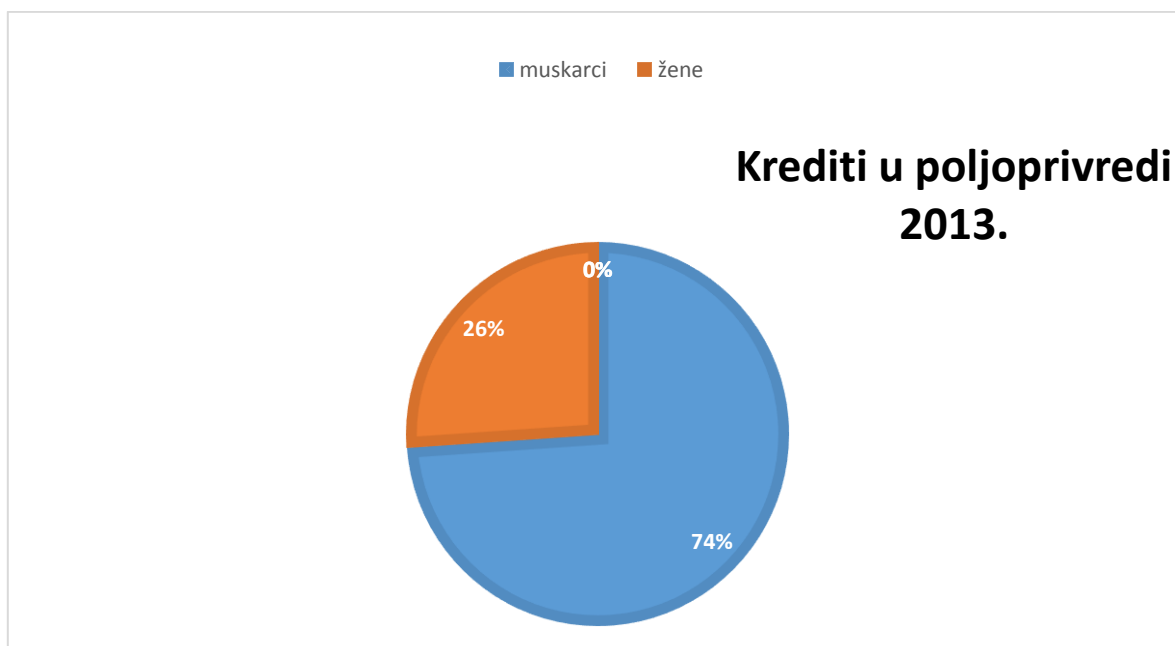
Lokalni nivo

Ako posmatramo lokalni nivo, onda možemo reći da žene imaju najveći procenat vlasništva nad poslovnim subjektima u opštinama Kolašin (22,2%), Plužine (17,2%), Mojkovac (14,3%) i Danilovgrad (13%), a najmanji u opštinama Rožaje (5,45%), Ulcinj (5,7%), Cetinje (6,6%), Bijelo Polje (8%), Herceg Novi (8,3%), Nikšić i Bar (9%). Opština Podgorica ima samo 10,5% aktivnih poslovnih subjekata u vlasništvu žena.

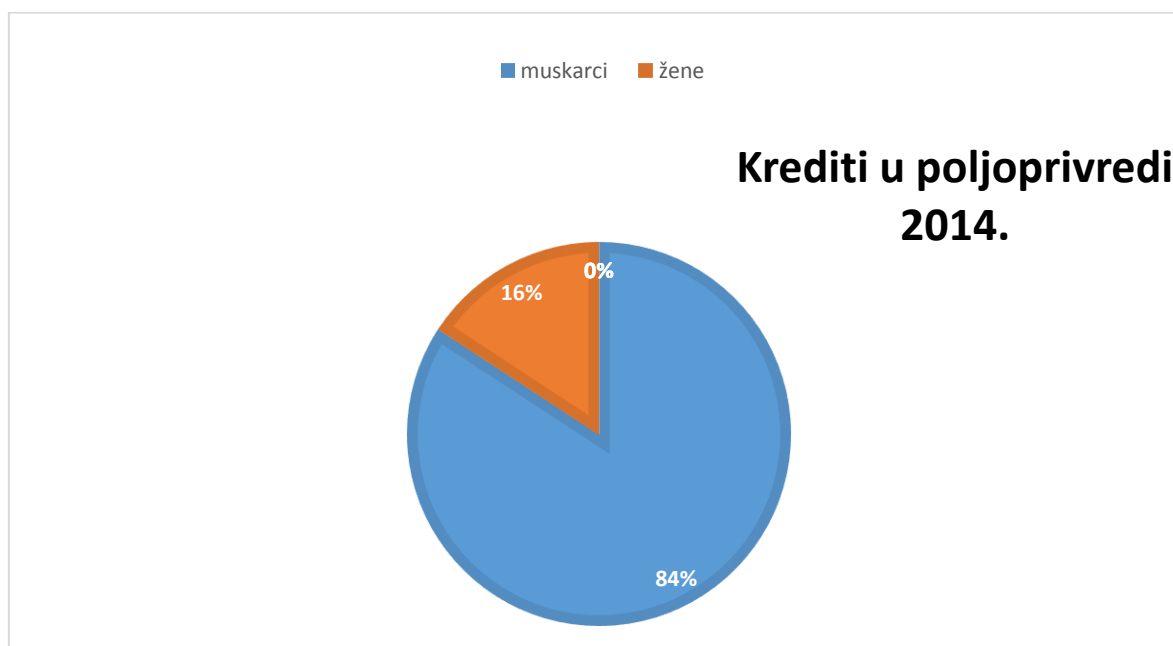
U nastavku dajemo pregled stanja ženskog preduzetništva u osnovnim crtama za one opštine koje su dostavile relevantne podatke, bilo da se radi o realizovanim aktivnostima u vezi sa ženskim preduzetništvom ili podatke o samim preduzetnicama.

Glavni grad Podgorica

Nijesmo dobili podatke o broju i strukturi preuzetnica, ali za oblast poljoprivrede, od sredstava Agrobudžeta Glavnog grada **za 2013. godinu**, za kredite u poljoprivredi, izdvojeno je i realizovano 60.000€ i to za 16 programa. Od tih 16 programa, 4 poljoprivredna proizvođača (žene) dobila su sredstva u ukupnom iznosu od 13.000€ ili 22%.

Iz sredstava Agrobudžeta Glavnog grada za **2014. godinu**, za kredite u poljoprivredi, izdvojeno je i realizovano 50.000€ i to za 16 programa. Od tih 16 programa, 3 poljoprivredna proizvođača (žene) dobila su sredstva u ukupnom iznosu od 9.000€ ili 18%.

U 2014. godini jednoj preduzetnici odobren je i realizovan kredit za stimulisanje preduzetništva u iznosu od 3.000€ .

Procedura za raspodjelu sredstava za navedene namjene za 2015. godinu u iznosu od 70.000€ , je u toku.

Prijestonica Cetinje

Na teritoriji Prijestonice Cetinje preduzetničkom djelatnošću se bavi ukupno 48 preduzetnica koje imaju prebivalište na teritoriji Prijestonice.

Vrsta djelatnosti	Broj žena vlasnika/ca
Ugostiteljstvo	12
Trgovina	30
Zanatska	5
Prevoz putnika- taxi	1

Barijere koje su prepoznate prilikom odlučivanja žena da se bave biznisom su bile nepovoljni uslovi kredita i nemogućnost da se aplicira za kredit jer nijesu, u većini slučajeva, nositeljke prava na nepokretnosti.

Program za rodnu ravnopravnost IPA 2010, koji su zajednički sprovodili Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori, a koji je finansirala Evropska Unija, imao je za cilj da poboljša položaj žena kroz jačanje kapaciteta, poboljšanje mehanizama i unapređenje odgovarajućih politika, u skladu sa međunarodnim okvirima (UN i EU), nacionalnim politikama i razvojnim prioritetima zemlje. U okviru ovog Programa u Prijestonici je održana prezentacija kreditnih linija za žene koje planiraju da pokrenu sopstveni biznis posredstvom Investicionog razvojnog fonda Crne Gore.

Takođe je u okviru ovog Programa 19. 12. 2012. godine potpisan Sporazum o saradnji partnera na implementaciji Programa sa Prijesticom Cetinje na unapređenju ženskog preduzetništva u Crnoj Gori. Implementatori Programa rodne ravnopravnosti IPA 2010 i Prijestonica Cetinje su se obavezali da će sarađivati u oblasti razvoja ženskog preduzetništva i da će kroz saradnju postići bolji sinergetski efekat i značajnije doprinijeti ekonomskom osnaživanju žena. Osnovni ciljevi potpisanog Sporazuma bili su povećanje preduzetnica na Cetinju i podizanje kapaciteta nadležne opštinske službe za podršku preduzetništvu.

Projekat je bio usmjeren ka sljedećim ciljevima:

- da se poveća informisanost o mogućnostima za razvoj preduzetništva na nivou opštine Cetinje;
- da se povećaju kapaciteti opštinskih službi da pruže strukturisanu i kontinuiranu podršku za razvoj ženskog preduzetništva;
- da se organizuju različite obuke za žene koje su zainteresovane da započnu sopstveni biznis;
- da im se olakša pristup izvorima finansiranja koji su na raspolaganju (krediti, posebni programi pomoći i slično);

- da se obezbijedi sistem savjetovanja i mentoringa za preduzenice tokom prve godine rada i
- da se omogući umrežavanje na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Rezultat ovog Projekta je novoformirana NVO "Žensko preduzetništvo Cetinje" koja okuplja 11 preduzetnica koje su započele sopstveni biznis.

Prijestonica Cetinje je izdvojila novčana sredstva za plaćanje lokala gdje su preduzetnice izložile svoje rukotvorine i proizvode.

Kancelarija Biznis centra Cetinje im je bila na raspolaganju prilikom izrade biznis planova.

Takođe su organizovane i obuke za rad na računarima (početni kurs) za 20 nezaposlenih žena, različite starosne dobi, sa evidencije Biroa za zapošljavanje Prijestonice.

Berane

Iz opštine Berane dobijeni su sljedeći podaci:

Aktivna preduzeća u Beranama prema obliku organizovanja (prema polu odgovornog lica):

R.br.	Oblik društva	Žene	Muškarci	% (žene/muškarci)	Ukupno	% (U odnosu na ukupan broj privr.društava)
1.	PREDUZETNIK- CA	181	536	25,24	717	50,49
2.	DOO	124	445	21,79	569	40,07
3.	AD	2	16	11,11	18	1,27
4.	KD	0	0	0	0	0
5.	OD	7	17	29,17	24	1,69
6.	DIO STR.DRUŠTVA	3	7	30,00	10	0,70
7.	NVO	1	4	20,00	5	0,35
8.	USTANOVA	20	47	29,85	67	4,72
9.	ZADRUGA	1	9	10,00	10	0,70
10.	INVESTICIONI FOND	0	0	0	0	0
11.	OSTALO	0	0	0	0	0
	SVEGA	339	1081	31,27	1420	100

Dakle, u Beranama ima 340 preduzetnica i čine oko trećinu ukupnog broja preduzetnika/ca u ovom gradu.

Bijelo Polje

Iz ove opštine nije dobijena statistika o preduzetnicama, već informacije o realizovanim aktivnostima, koje su u direktnoj vezi sa ženskim preduzetništvom:

- Povodom 15. oktobra, Svjetskog dana žena na selu, opštinska Kancelarija za rodnu ravnopravnost je u saradnji sa Sekretarijatom za preduzetništvo i ekonomski razvoj, a uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava, omogućila učešće na godišnjem sajmu preduzetništva koji je održan u Podgorici, ženama iz Bijelog Polja koje se bave proizvodnjom i preradom meda, ljekovitog bilja i mliječnih proizvoda.

- Uz finansijsku podršku OSCE-a, realizovane su radionice u cilju ekonomskog osnaživanja žena za obuke tkanja. Ciljna grupa projekta su žene samohrane majke, korisnice MOP-a, nezaposlene žene.

- Turistička agencija "RAMS" u saradnji sa opštinskom Kancelarijom za rodnu ravnopravnost 19. maja, organizovala je sastanak predstavnica: Asocijacije „Poslovna žena”, Udruženja preduzetnica Crne Gore, Privredne komore Crne Gore, NVO Status, TA "RAMS" i lokalne uprave, Centra za socijalni rad, Sekretarijata za biznis i preduzetništvo sa ciljem prezentacije projekta "Žensko preduzetništvo-motor za stvaranje radnih mjesta u jugoistočnoj Evropi" podržan od GTF, na kojem je predloženo da zbog velike zainteresovanost žena iz Bijelog Polja za proizvode iz domaće radinosti krene inicijativa za studijskom posjetom udruženja "DEŠA" iz Dubrovnika, koje je i realizovano u junu 2015.

Danilovgrad

Lokalna uprava opštine Danilovgrad posjeduje evidenciju o ženama preduzetnicama kojih, za sada, ima registrovanih 77 žena, od čega su 52 vlasnice privrednih društava, a 25 su preduzetnice.

Struktura preduzetnica po djelatnostima je sledeća:

- u trgovini je registrovano 55 žena, od čega su 37 vlasnice privrednih društava, a 18 preduzetnice.
- u ugostiteljstvu je registrovano 17 žena, od čega su 12 vlasnice privrednih društava, a 5 preduzetnice.
- u oblasti zanatstva je registrovano 5 žena, od čega su 3 vlasnice privrednih društava, i 2 preduzetnice.

Opština Danilovgrad se permanentno bavi eliminisanjem biznis barijera, bez obzira na polnu strukturu lica koja su zainteresovana da se bave biznisom.

Kada je riječ o angažovanju žena u oblasti biznisa iz ove opštine su prepoznali sljedeće barijere: pitanje vlasništva žena nad imovinom i uloga i angažovanje žena u porodici.

Ne postoje informacije o posebnim udruženjima u kojima se nalaze isključivo žene, ali je činjenica da su iste uključene u udruženja koja funkcionišu na području Opštine kao što su: Udruženje mljekara, Udruženje voćara, vinogradara, pčelara itd.

U saradnji sa Zavodom za zapošljavanje za pojedine oblasti, a posebno u dijelu osposobljavanja žena za pisanje i izradu projekata kao i za obavljanje pojedinih specifičnih poslova (gerontodomačice) su aktivnosti koje dijelom podstiču žensko preduzetništvo u Danilovgradu.

Kolašin

Iz ove opštine poslata je statistika iz 2013. godine, prema kojoj je broj preduzetnica u Kolašinu bio 47, a aktivnije se preduzetništvom bavilo njih 20.

Kao najveće biznis barijere prepoznate su:

- komplikovane administrativne procedure za registraciju preduzeća (na procesuiranje određenih dokumenata se čeka previše dugo),
- loša koordinacija između nacionalnih institucija i lokalnih samouprava,
- nedostupnost finansijskih sredstava,
- nepostojanje fondova za podršku preduzetnicama (revolving/garantni).

Mojkovac

Opština Mojkovac, kao jedna od tri pilot opštine, je u periodu 2012/2013 godina učestvovala u realizaciji projekta pod nazivom **Program razvoja ženskog preduzetništva**, kao jednog od tri segmenta pomenutog Programa rodne ravnopravnosti IPA 2010. Cilj je bio da se nezaposlenim ženama ili ženama koje se već bave nekom djelatnošću, pruži prilika da unaprijede svoja znanja i vještine u oblasti poslovanja, kao i da im se pomogne pri pronalaženju izvora finansijske podrške i ostvarivanju poslovnih kontakata sa srodnim i povezanim poslovima.

Navedeni Program je započeo u drugoj polovini 2012.godine, a trajao je do kraja 2013. godine. Od maja do decembra 2012. godine, sprovedena je pripremna programska faza, tokom koje je urađeno istraživanje o ženskim preduzetničkim potencijalima u Crnoj Gori, barijerama i mogućnostima za unapređenje ženskog preduzetništva, kao i preliminarna procjena za razvoj programa na lokalnom nivou. Kao rezultat ove faze, sačinjen je programski

dokument koji je odobren od strane sva tri partnera u Programu. U novembru 2012. godine, opštine Kolašin i Mojkovac, kao i Prijestonica Cetinje, potpisali su Sporazum o saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Kancelarijom UNDP-a u Crnoj Gori (UNDP), koji su pružali stratešku koordinaciju, stručnu pomoć i podršku pri sprovođenju programskih aktivnosti.

Opština Mojkovac je pružila podršku u smislu obezbjeđivanja besplatnog prostora za obuke, finansiranja putnih troškova žena koje su učestvovala na sajmovima, obukama i radionicama van Mojkovca kao i podršku u sprovođenju obuka i mentorstva.

Od 46 žena koliko je pokazalo interesovanje da se bavi preduzetništvom, 32 je ušlo u program obuke. Od toga, 21 je završilo sve kurseve za koje su se opredijelile na početku. Od grupe žena koje su odustale, većina je morala da se posveti sezonskim/poljskim radovima, a neke se nisu priključile obukama iz porodičnih razloga. Čak 16 žena je napravilo detaljan biznis plan, od toga su 8 planova iz oblasti poljoprivrede, 2 za nabavku opreme za proizvodnju kolača, 3 za nabavku opreme i repromaterijala za proizvodnju suvenira, 2 za razvoj seoskog turizma i 1 za mašinsko pletenje odjevnih predmeta.

Realizovan je Program obuka koji obuhvata opšte preduzetničke vještine, kao i specifične obuke za pojedinačne oblasti koje su prepoznate kao strateški prioritet za razvoj ženskog preduzetništva, a žene su za njih izrazile interesovanje:

Opšte obuke: Administrativne procedure prilikom otvaranja i registrovanja, Uslovi kreditiranja i finansiranja, Upravljanje, Marketinške vještine, Izrada biznis plana, Administrativne vještine, Komunikacione vještine i podsticanje timskog rada.

Specifične obuke: domaća radinost (Suveniri - marketing i pojedinačne tehnike izrade), tehnologija proizvodnje, prerade i čuvanje sira, seoski turizam, Organska proizvodnja, standardi i brendiranje.

Takođe, održani su brojni **edukativno - informativni sastanci** u cilju povezivanja i podizanja opšte podrške zajednice ženskom preduzetništvu, na temu: Organska hrana, Evropski fondovi za poljoprivredu i ruralni razvoj, Umrežavanje i udruživanje kooperanata, Mogućnosti za kreditiranje, Biznis inkubatori, Regulative i porezi, Sušenje i proizvodnja ljekovitog bilja i voća, Povezivanje sa udruženjima poslodavaca.

U poslednjoj fazi, kroz **Mentorstvo za preduzetnice**, pomoglo im se da svoje biznis ideje pretvore u biznis. Cilj je bio da se preduzeticama pomogne da

savladaju administrativne procedure oko registrovanja biznisa i da nađu povoljne izvore finansiranja.

Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije finansirala je devet biznis planova (raspon vrijednosti finansijske podrške preduzetnicama/biznisima je od 500 – 1.500€).

U toku projekta, preduzetnice iz Mojkovca su sa svojim proizvodima učestvovala na sajmu suvenira u Baru, 7 je učestvovalo na sajmu žena sa sela u Podgorici (Delta City) kao i na sajmu poljoprivrednih proizvoda i domaće radinosti u Petnjici, gdje su dvije preduzetnice iz Mojkovca nagrađene srebrnom plaketom. I u narednim godinama (2014 i 2015.godina) opština Mojkovac je nastavila, saglasno svojim mogućnostima, da kroz finansiranje troškova prevoza do destinacija gdje se sajmovi održavaju, podržava preduzetnice i pruža stručno – konsultativnu podršku preduzetnicama.

Uz finansijsku podršku Evropske Unije, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije je 2014. godine izdala publikaciju **“Priručnik za preduzetnice – korak po korak u razvoju poslovanja”** koji se nalazi na sajtu opštine Mojkovac www.mojkovac.me.

Obzirom da su strateški pravci razvoja opštine Mojkovac turizam i poljoprivreda, Opština je žene učesnice ovog Projekta prepoznala kao sopstveni resurs i kapital. *Opština je prepoznala razvoj ženskog preduzetništva i kao jedan od strateških ciljeva u **Strategiji zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2011-2015 i Strateškog plana razvoja Opštine za period 2012-2019.***

U periodu od 10 godina (2001-2010. godine) registrovana zaposlenost u Mojkovcu je porasla za približno 20%. Od ukupnog broja nezaposlenih, **37,2% su žene**. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje, stopa nezaposlenosti žena u Mojkovcu se poslednjih godina blago uvećava.

Prema Centralnom registru privrednih subjekata, u Mojkovcu je oko 50 preduzeća registrovano u vlasništvu žena. Međutim, česta je pojava da je preduzeće registrovano na ženu kao vlasnicu, a da je to samo formalno iz nekih drugih razloga, a da ona zapravo ne sudjeluje u tom poslu, ili sudjeluje samo djelimično, kao „sporedna” radna snaga. Tako da se može reći da u Mojkovcu **svega 12 žena vode uspješan biznis više od 5 godina.**

Dominantne oblasti u kojima su žene nosioci biznisa su ***trgovina i ugostiteljstvo.***

U opštini Mojkovac postoje 43 registrovane žene kao poljoprivredne proizvođačice, koje se uglavnom bave poljoprivredom i stočarstvom i koje još uvijek svoje proizvode prodaju same tj. putem prijatelja i poznanika.

U Programu podsticajnih mjera razvoju poljoprivrede na području opštine Mojkovac – Agrobudžet za 2014. i 2015. godinu, predviđene su sledeće **povoljnosti** za žene: ako je korisnik podsticajnih sredstava po programu Podsticajnih mjera za 2015. godinu ženskog pola iznos odobrenih sredstava se uvećava za 15 %. Ako je korisnica sredstava mlađa od 40 godina, iznos odobrenih sredstava se uvećava za još 15 %. Preduslov za ostvarivanje prava na subvenciju je taj da je podnosilac zahtjeva poljoprivredni osiguranik kod Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja ili da posjeduje sertifikat o bavljenju organskom proizvodnjom od Monteorganike.

Žene koje se bave poljoprivredom zainteresovane su da se udruže radi lakšeg ostvarivanja svojih interesa (nevladino udruženje, ili zadruga, ili poljoprivredna zadruga, ili neki drugi oblik), definisanja uslova i načina rada, ostvarivanja zajedničkih interesa pred institucijama, kao i mogućnostima povezivanja sa sličnim udruženjima u Crnoj Gori i regionu. Po informaciji trenutno, u Mojkovcu ne postoji ni jedno formalno ni neformalno udruženje preduzetnica.

Kao najveće biznis barijere za razvoj ženskog preduzetništva u Mojkovcu prepoznate su:

- Pristup izvorima finansiranja - (žene, uglavnom, nijesu nosioci prava svojine a bez davanja određenih garancija finansijskim institucijama (hipoteke i sl.) za odobrenje sredstava koja bi predstavljala početni kapital, gotovo je nemoguće doći do povoljnih modela finansiranja);
- Obrazovanje – nedostatak kompetencije, znanja i preduzetničkih vještina (oblast marketinga, menadžmenta, tehnologija, poslovne komunikacije i dr.);
- Tradicionalno porodično vaspitanje (porodična svijest i odgovornost oko organizacije porodičnih obaveza);
- Nedostatak motivisanosti i informisanosti (nedostatak biznis inkubatora u cilju stvaranja stimulativnog i podsticajnog okruženja za preduzetništvo, omogućavanje podrške procesu osnivanja uspešnih novih preduzeća putem pružanja određenih usluga (savjetovalište, marketing, umrežavanje, povezivanje itd) a to podrazumijeva i značajan uticaj na smanjenje neuspjeha preduzeća u ranim fazama postojanja).

Herceg Novi

Prema podacima Poreske Uprave PJ Herceg Novi ukupan broj preduzetnika je 550, od toga je 190 preduzetnica. Prema podacima do kojih smo došli radi se o

uslužnim vrstama djelatnosti kao ugostiteljstvo, trgovina, usluge frizera, kozmetičara, umjetničkog zanatstva.

U saradnji sa Opštinom i NVO "Mladi Romi" otvorena je kancelarija Romski centar. Pored brojnih projekata i dobre prakse, u toku je projekat za samozapošljavanje Romkinja u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje i njemačkom organizacijom "HELP" na izradi unikatnog nakita i suvenira DORRA (domaća romska radinost).

Sekretarijat za društvene djelatnosti i lokalnu samoupravu u saradnji sa Centrom za obrazovanje i trening ZOPT iz Podgorice organizovao je 6 i 7. juna 2015. godine besplatno pohađanje seminara za ekonomsko osnaživanje žena kao podsticaj ženskog preduzetništva.

Seminar je pohađalo 15 nezaposlenih žena sa evidencije Biroa rada Herceg Novi i koje su kroz različite obuke pokazale zainteresovanost za ovu edukaciju (1 mjesto je obavezno namijenjeno za pripadnice RAE populacije, a 1 mjesto za samohrane majke).

Programom je bila predviđena edukacija i stručna podrška ženama koje žele da započnu posao ili da ga unaprijede, povećaju nivo znanja, vještina i broj kontakata neophodnih za uspješno bavljenje biznis idejama već postojećim, kao i tehnikama prikupljanja biznis ideja.

Način rada radioničarskog tipa, omogućio je aktivno učešće svih učesnica i interaktivno i iskustveno usvajanje vještina.

Plužine

Prema informaciji u opštini Plužine je registrovano 5 preduzetnica, i uglavnom se radi o ugostiteljskim djelatnostima.

Kao biznis barijere prepoznate su, pored opšte ekonomske nestabilnosti, osobito usled zatvaranja određenog broja preduzeća (Fabrika elektroda Piva, UTP PIVA, AD "BAJO PIVLJANIN"...) koja su zapošljavala veliki procenat ženske radne snage i nemogućnost pokretanja sopstvenog biznisa putem kredita, nedovoljna motivisanost, tradicija i druge biznis barijere koje su rasprostranjene i na nacionalnom nivou.

Za sada nijesu preduzimane značajnije aktivnosti po pitanju edukacije nezaposlenih žena u pravcu pokretanja i osnaživanja ženskog preduzetništva na lokalnom nivou.

Ulcinj

U Ulcinjskoj opštini ima 5 preduzetnica, djelatnosti kojima se bave su najčešće trgovina i ugostiteljstvo.

Najveće barijere u razvoju ženskog preduzetništva na ovom opštinskom nivou su: finansijska nesamostalnost, uticaj sredine, nedovoljna informisanost i dr.

U Ulcinju postoje udruženja koja se bave ženskim preduzetništvom i to: Centar za razvoj ženskog preduzetništva i Žene stvaraoci.

Rožaje

U ovoj Opštini ima ukupno registrovanih 411 aktivnih preduzeća, a žene su vlasnice 12% preduzeća, odnosno nositeljke biznisa. U istoj Opštini ima registrovanih 25 preduzetnica. Pretežna djelatnost preduzetnica je trgovina.

Prepoznate barijere za razvoj ženskog preduzetništva u ovoj Opštini su: postojeći sistem za osnivanje i podrške biznisu, koji je nedovoljno prilagođen specifičnim potrebama žena, balansiranju između privatnih i poslovnih obaveza. Potencijalne preduzetnice se suočavaju sa otežanim pristupom finansiranju, profesionalnim mrežama i odluci, ali i sa mogućim nedostatkom samopouzdanja, do kojeg dolazi zbog nepostojanja odgovarajućih uzora. Ženski biznis se razvija polako i kada im porodična situacija dozvoljava da ostaje duže na poslu. Žene se još uvijek suočavaju sa neodobravanjem, kada ulaze u tipično "muške" poslovne kategorije.

U Rožajama ne postoje udruženja koja okupljaju preduzetnice i nijesu pokretane posebne aktivnosti usmjerene na razvoj ženskog preduzetništva u ovoj Opštini.

Šavnik

Broj žena preduzetnica u opštini Šavnik iznosi

Vrsta djelatnosti	Broj žena vlasnika/ca	Broj žena suvlasnika/ca
Ugostiteljstvo	1	0
Trgovina	5	0

Pljevlja

Prema poslatim informacijama stanje u registrima na dan 10. 08 .2015. je:

ZANATSTVO	UKUPNO ŽENA PREDUZETNICA
Frizerski i kozmetički salon	14
Optika	1
Stolarska radnja	1
Pekara i proizvodnja jufki i kolača	7
Postavljanje cjevnih instalacija	1
Krojač i šnajder	3
Auto servis, pranje auta i pranje tepiha	5
Izvođenje zemljanih radova	1
Popravka kućnih aparata	1
Računovodstveni poslovi	2
Opravka računara	1
Cvjećarska radnja	1
Obućarska radnja	1
Sječenje građe	1
Prženje kafe	1
malterisanje	1
UKUPNO:	42 od 274 aktivnih preduzetnika (što žena, što muškaraca)

UGOSTITELJSTVO	UKUPNO ŽENA PREDUZETNICA
Biffe	12
Poslastičarnica	2
Kafana	13
Burekdžinica	3
Brza hrana	4
Restoran	3
Caffe bar	11
UKUPNO	49 od 130 aktivnih preduzetnika (što žena, što muškaraca)

PRENOĆIŠTE I IZNAJMLJIVANJE SOBA	UKUPNO ŽENA PREDUZETNICA
Prenoćište – sobe	3 od 9 aktivnih preduzetnika (što žena, što muškaraca)

Žene - ovlašćena lica u preduzeću – podaci iz CRPS na dan 24.10.2014. g. – od ukupno 1372 registrovana PV-preduzeća, žena je ovlašćeno lice u 475 tih preduzeća (34,6%). Treba imati u vidu da je pojam „ovlašćeno lice“ vrlo širok i varljiv jer može značiti stvarno ili formalno vlasništvo nad preduzećem, stvarno ili formalno rukovođenje preduzećem, a može biti samo drugi naziv za ženu koja je vlasnik pijačne tezge ili kioska, na primjer.

Od 475 žena formalno ovlašćenih za rukovođenje preduzećem, oko 50% njih bavi se trgovinskom djelatnošću (pijačne tezge, kiosci, butici, prehrambene prodavnice,...), 17% ugostiteljskom djelatnošću, 6% drži frizersko-kozmetičke salone (tridesetak salona je u vlasništvu žena), nepuno 2% bavi se stomatologijom (9 žena stomatologa)... "dok je u ozbiljnijim i većim preduzećima žena često samo formalni direktor ili vlasnik..."

Opština Pljevlja je 2013. godine, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i UNDP-ijem organizovala obuku za 22 žene –preduzetnice koje su učile izradu biznis planova, pokretanje sopstvenog biznisa.

Bar

U saradnji sa NVO "Business Start –up Center" iz Bara i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, opština Bar je izdala publikaciju o ženama preduzetnicama i uspješnim ženama iz ove opštine pod nazivom "Žene koje pomjeraju granice" – gdje su navedeni primjeri dobre prakse. Publikacija sadrži i informacije o biznis barijerama sa kojima se najčešće sreću preduzetnice iz ove opštine, a među najznačajnijim je ona da je veoma mali broj žena vlasnica imovine. U ovoj opštini realizovan je projekat za ekonomsko osnaživanje žena kao dio zajedničkog projekta sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja, Kancelarijom UNDP-a u Crnoj Gori i NVO "Business Start –up Center".

Lokalnim akcionim planom za postizanje rodne ravnopravnosti planirane su i uspješno realizovane obuke za žene: za rad na računarima, za izradu predmeta i filcane vune, za izradu predmeta u dekupaž tehnici, kursevi šivenja, izrade aplikacija za modne detalje, kao i kursevi engleskog jezika za žene iz Ostrosa.

Na osnovu dostavljenih podataka identifikovane su biznis barijere za razvoj ženskog preduzetništva na lokalnom nivou u Crnoj Gori:

- komplikovane i skupe administrativne procedure za registraciju preduzeća (na procesuiranje određenih dokumenata se čeka previše dugo);
- nedovoljna koordinacija između nacionalnih institucija i lokalnih samouprava;
- nedostupnost finansijskih sredstava;
- nepostojanje fondova za podršku preduzetnicama (revolving/garantni);
- nepostojanje olakšica za start-up biznise;
- nedovoljno savjetodavnih usluga za razvoj biznisa žena (mentorstvo);
- visoki porezi i brojne takse (na državnom/lokalnom nivou);
- neinformisanost (nedostupnost informacija);
- mjestimično loša infrastruktura, posebno u ruralnim krajevima (struja, putevi, otpad,...);
- nedostatak svijesti o udruživanju;
- slaba kupovna moć građana;
- nelojalna konkurencija iz sive ekonomije;
- ekonomska kriza značajno sužava šanse za preduzetništvo i više ograničava šanse žena;
- skupi krediti;
- nedovoljna promocija ženskog preduzetništva;

- dvostruka uloga žena - u poslu i u porodici, odnosno dvostruka opterećenost;
- veće povjerenje društvene sredine u muškarce kao glavne aktere u poslovnim aktivnostima;
- teži pristup do dobrih poslovnih prilika;
- teži pristup do kredita i
- isključenost iz uticajnih društvenih mreža.

Ukoliko se fokus biznis barijera za žensko preduzetništvo suzi na odnos lokalne vlasti - preduzetnice, onda su najizraženije biznis barijere kako slijedi:

- slaba lokalno - institucionalna podrška, a i kada postoji, ta podrška nije sistematska, nije dovoljno transparentna, i nije inkorporirana u razvojne programe opštine da bi mogla imati veću podršku i dugoročniji karakter;
- lokalni organi vlasti se nedovoljno bave problemima privatnog preduzetništva, pogotovo preduzetništva žena;
- ne postoji dovoljna i kontinuirana saradnja organa skupština opština i preduzetnika/ca i njihovih udruženja;
- ne postoje finansijske olakšice za one koji otvaraju firme/radnje;
- stagnacija u razvoju infrastrukture, kao odbijajući faktor za nove preduzetnike/ce, ograničava uslove za funkcionisanje postojećih, naročito ženskih biznisa, jer su oni zbog svoje marginalne pozicije ranjiviji.

Među prijedlozima neophodnih oblika pomoći lokalnih organa vlasti u razvoju ženskog preduzetništva, anketirane preduzetnice u različitim istraživanjima su najčešće navele sljedeće:

- finansijsku pomoć u formi nepovratnih finansijskih sredstava;
- besplatnu savjetodavnu pomoć preduzetnicama, uključujući mentorski sistem u početnim fazama razvoja biznisa;
- za opštine na sjeveru Crne Gore jedna od realnih šansi je poljoprivredna proizvodnja, odnosno proizvodnja organske hrane, pa bi valjalo pojačati istraživanja i druge pripremne radnje u ovoj oblasti i na taj način otvoriti perspektivu za veliki broj nezaposlenih žena sa stručnim i profesionalnim obrazovanjem u ovim opštinama;
- širu i osmišljeniju promociju ženskog preduzetništva;
- finansiranje sajмова i izložbi rezultata i proizvoda u ženskim biznisima;
- poseban sajt sa prikazom ponude ženskog preduzetništva u svakoj opštini;
- potrebno je da se uvedu konkretni oblici povezivanja lokalnih organa vlasti sa postojećim udruženjima preduzetnika/ca, u okviru koje bi trebalo precizirati aktivnosti vezane za osnaživanje i stvaranje boljih

uslova za razvoj preduzetništva u opštini, kao i konkretne mjere za stvaranje uslova za brži razvoj ženskog preduzetništva;

- korisno je da se predstavnici/e udruženja preduzetnika/ca uključuju u stručna tijela skupština opština.

3. SMJERNICE

Na osnovu analize predstavljenih podataka, i definisanih biznis barijera kada govorimo o ženskom preduzetništvu u Crnoj Gori, date su smjernice/preporuke koje u značajnoj mjeri mogu uticati na razvoj ženskog preduzetništva na lokalnom nivou:

Preporučuje se:

- Da se formira jedinstvena baza podataka o preduzetnicama na svakom pojedinačnom lokalnom nivou;
- Da se u okviru postojećih finansijskih olakšica za preduzetničke i druge male i srednje biznise, u prvim godinama rada sagleda mogućnost podrške preduzetnicama, kako bi brže razvile svoje biznise;
- Da lokalni organi vlasti povremeno razmatraju probleme preduzetništva i preduzetnika/preduzetnica;
- Povećanje informisanosti koja uzima u obzir rodne uloge i prilagođena je mogućnostima žena, kroz sve lokalne medije;
- Rodno senzibilisanje svih ključnih aktera u lokalnim upravama za razvoj ženskog preduzetništva;
- Rodna analiza javnih politika;
- Savjetovanje i mentoring;
- Razvoj regionalne i međunarodne saradnje i umrežavanje.

REZIME

Žensko preduzetništvo jedan je od faktora koji doprinosi razvoju ekonomije.

Cilj ovog dokumenta je da kreatori/ke lokalnih politika budu upoznati sa značajem ženskog preduzetništva, kako bi ovaj ekonomski potencijal mogao biti u potpunosti valorizovan. Neke od zemalja Evrope predstavljaju sjajne primjere, s obzirom da veoma odgovorno i organizovano pristupaju rješavanju ovog pitanja i razvoju ove oblasti.

Ženskom preduzetništvu treba posvetiti posebnu pažnju zbog više važnih razloga, a jedan od njih je i da se razvojem ženskog preduzetništva stvaraju preduslovi za otvaranje novih radnih mjesta, što utiče na privredni razvoj na lokalnom nivou i razvoj društva u cjelini. Tema žena u preduzetništvu je bez osnova zanemarena i žene i dalje doživljavaju prepreke prilikom započinjanja sopstvenih biznisa. Analize pokazuju da su one najčešće angažovane na poslovima u poljoprivredi, trgovini, ugostiteljstvu, obrazovanju i drugim uslužnim djelatnostima.

Ne samo da žene imaju nižu stopu učešća u preduzetništvu u odnosu na muškarce, već se njihova karijera često doživljava kao manje važna za ekonomski razvoj i rast.

I dalje je prisutno diskriminatorско mišljenje, da žene nijesu sposobne da postanu uspješne preduzetnice. Međutim, one su se u prethodnim godinama dokazale uspješnim poslovanjem, primjenom novih ideja i novih rješenja u organizaciji i upravljanju privrednim subjektima.

Jedan od problema sa kojima se žene u Crnoj Gori sreću bez obzira na jednakost pred zakonom je i nasljeđivanje imovine i vlasništvo nad njom, što umanjuje njihove šanse za započinjanje sopstvenog biznisa.

Veće učešće žena u radnoj snazi je preduslov za poboljšanje položaja žena u društvu, i upravo zato kroz lokalne institucije bi trebalo obezbijediti dodatnu podršku ženama za pokretanje i razvoj sopstvenog biznisa.

Trenutno stanje u ženskom preduzetništvu predstavljeno je podacima iz različitih izvora, koji ukazuju da je neophodno posvetiti pažnju za razvoj i unaprijeđenje ženskog preduzetništva u Crnoj Gori.

Analiza na lokalnom nivou je pokazala da žene imaju najveći procenat vlasništva nad poslovnim subjektima u opštinama Kolašin (22,2%), Plužine (17,2%), Mojkovac (14,3%) i Danilovgrad (13%), a najmanji u opštinama Rožaje (5,45%), Ulcinj (5,7%), Cetinje (6,6%), Bijelo Polje (8%), Herceg Novi (8,3%), Nikšić i Bar (9%). Opština Podgorica ima samo 10,5% aktivnih poslovnih subjekata u vlasništvu žena.

Istraživanje prilikom izrade ovog dokumenta je pokazalo da su nedovoljna institucionalna podrška na lokalnom nivou i neadekvatno bavljenje pitanjem ženskog preduzetništva, nepostojanje finansijske podrške i olakšica za započinjanje sopstvenog biznisa, nepostojanje savjetodavnih tijela za žensko preduzetništvo, neki od razloga što se žene u lokalnim samoupravama teško odlučuju da krenu u samostalni biznis.

Na osnovu analize dostavljenih podataka, i prepoznatih biznis barijera za razvoj ženskog preduzetništva u lokalnim samoupravama, sačinjene su smjernice/preporuke koje u značajnoj mjeri mogu uticati, da se ovo pitanje kvalitetnije rješava na lokalnom nivou u cilju jačanja ukupnih ekonomskih potencijala Crne Gore.